

DARSGÄRDE OCH MELLANSVENSKA TERRASSHUS

När det gäller mellansverige är utformningen av den förhistoriska bostaden och byggnaden inte så lätt att lära känna. Här saknas motsvarigheter till de stenbyggda husgrunderna på Öland och Gotland. Man trodde, att detta berodde på att bosättningen hade legat på samma ställe under förhistorisk tid som senare och därför helt hade blivit förstörd genom senare ingrepp. Detta förhållande torde också ofta föreligga. Gravfälten från yngre järnålder visar, att bebyggelseplatserna i de allra flesta fall har varit desamma då som under 16 – 1800-talen.

Men i början på 1950-talet visade sig en ny bild. Först påträffades Helgö, en grupp om tre stora terrassgårdar, som Wilhelm Holmqvist fortfarande håller på att gräva ut. Ett par år senare fann jag själv liknande bildningar på åsen vid Darsgårde. Det är främst den senare platsen jag här skall ägna mig åt. Vad är då Darsgårde ur bebyggelsesynpunkt?

På åsen vid Darsgårde ligger ett par stora gravfält, det södra och det norra. Intill det senare ligger en fornborg. Både på gravfälten och inne i fornborgen träffade vi vid undersökningarna på bebyggelse lämningar. På det norra gravfältets södra sida fanns en lagerföljd, bestående av ett skikt av gravar från romersk järnålder, daterade genom bland annat en grav med hartstättning, armring och en ögonfibula, samt därunder boplatzrester i två skikt. Det övre av dessa karaktäriserades av ett lergolv med stensatta stolphål och en hårdbränd härdyta i centrum. Detta hus hade stått på en terrassbildning i åsslänten. Under lergolvet påträffades grupper av härdar, två och två med en mörkare och en ljusare grop. Huruvida dessa till utseendet överensstämmer med vad Evert Baudou visade här den första mötesdagen eller om skillnader föreligger är för tidigt att uttala sig om. På Darsgårde var den ena tydligt sofylld medan den andra saknade mörkare fyllning. Det är möjligt, att den mörkare härdgropen var en form av »gruva» medan den verkliga härdplatsen var den ljusa härden. Båda innehöll skörbränd sten.

På norra sidan av gravfältet fanns ett par terrasseringar, som man först kunde uppfatta som strandvallar. Sedan avtorvningen av den första delen hade skett framträdde rader av härdgropar, där varannan grop var sofylld och varannan saknade mörkare infärgning. Under den följande säsongen visade det sig, att hela terrassytan var täckt av stolphål och härdgropar. Man kunde här mycket snart urskilja vissa sammanhängande rader av stolphål. Två av dessa har tydligen varit avsedda för takstöden i en hallbyggnad. En av de nys omtalade härdraderna låg i mittlinjen till denna byggnad och i andra ändan av denna fanns ytterligare ett par härdar. Detta hus har haft en längd av ca 25 m och en spännvidd i mittskeppet av ca 3 m. Däremot saknades i huvudsak antydningar om ytterväggs konstruktion. På terrassens yttersida fanns emellertid mitt för härdarna en rätt stor mängd lerklining och enstaka grunda stolphål. En kompletterande undersökning på terrassens inre kant avslöjade emellertid en med takstödsraden parallell linje av grunda gropar, där troligen väggen till byggnaden har stått. Man finner alltså här en hallbyggnad med ca 7 m:s bredd, vars tak har burits av två rader stolpar med en spännvidd av ca 3 m. I princip överensstämmer enligt min uppfattning denna konstruktion med de kämpgravar och andra stenbyggda husgrunder, som påträffades t.ex. på Öland och Gotland. Enda skillnaden mellan Darsgårdehuset och dessa är väggens konstruktion. Denna har emellertid knappast någon direkt bärande funktion utan har snarare utgjort en fyllning mellan takfoten och marken. Denna fyllning har då kunnat utföras antingen med sten eller om man har haft bättre tillgång till trä, av trä eller en lerklinad vägg. Måttförhållandena är i princip desamma i denna byggnadstyp, antingen man har stengrund eller trävägg.

En sak skiljer emellertid detta hus från de gotländska. Ivar Andersson har i Vallhagarpublikationen påvisat, att det finns två grupper byggnader på Vallhagar, av vilka den ena består av relativt korta hus, där mittskeppet utgör ungefär hälften av den inre bredden, samt längre hus, där mittskeppet är bredare än hälften. Han uppfattar den förra gruppen som ålderdomligare. I Darsgårdehuset är emellertid mittskeppets bredd mindre än halva inre bredden. Detta kan även få en betydelse för uppfattningen om vilket material

man har använt till taktäckningen. Men det innebär också, att avståndet mellan takfoten och marken blir kortare än i Vallhagar-husen vid samma takresning. Man kan alltså förutsätta, att Darsgårde-hallens vägghöjd icke har varit särskilt stor.

På norra terrassgården finns också en annan byggnadsrest. Denna ligger vinkelrätt mot den stora hallen och har tydligt skadats vid terrasseringsen för denna. Den består av två lätt bågböjda rader av stolphål och i mittlinjen en rad med härdar. Här synes konstruktionen ha varit annorlunda än i den stora hallen. Det är troligt att taket här har burits direkt av väggarna. Även de båda husgrundsskikten på norra sidan av gravfältet täcks av gravar som kan dateras till äldre järnålder, bland annat genom en C-14 datering på harts. Även keramiken i husgrunderna tillhör denna tid och här har också påträffats enstaka järnföremål, bl.a. herdestavsnålar av järn av den typ, som förekommer på östra sidan av Östersjön omkring Kr.f.

När man flyttar över intresset till fornborgen ligger den både ur daterings- och konstruktionssynpunkt litet annorlunda till. Av borgens yta på ca 4000 m² är ca 3000 utgrävda. Överallt påträffades bebyggelse rester. Dessa kan se något förvirrande ut till att börja med, men som framgår av profilerna ligger all sten i ett övre, brunt myllager uppe på ett undre skikt med sotsvart grus och mylla, i vilket påträffades rikligt med keramik från slutet av bronsålder eller möjligen äldsta järnålder. I det undre lagret finns även stenpackningar, som kan ha varit hyddbottnar av den typ man träffar på i Mälardalens bronsåldersboplatser.

Det största intresset i fornborgsundersökningen tilldrar sig emellertid de olika typer av husgrunder, som kan urskiljas. Det rör sig om minst 15 säkra byggnader. Den stora hallen är representerad i en husgrund A 22 ute på borgbergets kant. Den är ca 25 x 9 m men man kan icke direkt säga om väggarna har stått längs kanterna av den avjämnade ytan. Det är möjligt att bredden är något för stor i förhållande till själva husets bredd. I övrigt tycks denna byggnad vara konstruerad på samma sätt som den stora hallen nere på norra gravfältet.

De övriga husgrunderna är av helt olika typ. Här förekommer enkla stenterrasseringsar med en markerad kant av litet större stenar, A9 – 10. Dock är antydningarna om vägg- och takkonstruktioner ytterst obetydliga i dessa fall. En konstruktion som A7 är med sin stenram lättare att identifiera. Här finns en grupp stolphål och en härd. I centrum av huset ligger ett större block, som kan ha tjänstgjort som städ. Dess yta är eldskadad och avflagad. Det är möjligt att smedjan har legat här, även om detta verkar något ologiskt. Smedjan brukade man i äldre tid gärna ha utanför den samlade gårdsbebyggelsen med tanke på eldfaran.

De hittills omnämnda byggnaderna har legat på de större öppna ytorna i borgområdet. Men man har också utnyttjat små svackor som t.ex. för husgrunden A16, som består av en enkel terrasskant och ett par härdar i en ca 8 x 5 m vid fördjupning mellan uppstickande berghällar. Man kan i detta fall icke säga någonting om vägg- och takkonstruktionen. Framför terrasskanten har legat en vattengrop, nedgrävd till berget. I denna husgrund påträffades bl.a. keramik och deglar till brons- eller ädelmetallgjutning. En liknande terrasskant finns i husgrunden A14, som också utnyttjar en spricka i berget. Här finns emellertid också två rader stolphål, en härd samt rödbrända partier, där väggarna kan antas ha stått. I denna byggnad påträffades åtskilliga vävtyngder av bränd lera.

Slutligen kan nämnas de enkla hörnkonstruktioner med stolphål, A18, som påträffades uppe på en flack berghäll. Denna grund hör till de större inom borgområdet, men konstruktionsdetaljerna är svåra att reda ut då större delen av ytan utgöres av fast berg. I ett av hörnen påträffades en årderbill av järn.

C14-värden och fynd visar entydigt, att vallkonstruktionerna och byggnaderna har uppförts och varit i bruk under 400-500-talen e.Kr., alltså folkvandringstiden. De många enkla konstruktionsdetaljerna och varierande byggnadsformerna i fornborgen samt fördelningen av fynden antyder att byggnaderna här haft specialiserade funktioner. Man kan vidare konstatera, att hela anläggningen har bränts ned på en gång. Byggnaderna har alltså varit samtidiga. Med hänsyn härtill synes det troligt, att det övre lagret i fornborgen representerar en gård med byggnader för varje enskild funktion i hushållningen. Borgytans storlek svarar också ganska väl mot var och en av Hallebytomterna.

Darsgårde är ur bebyggelsehistorisk synpunkt av särskilt intresse, därigenom att man

här påträffar byggnadsgrupper, vilka genom fynd eller stratigrafi kan påvisas vara oliktidiga. Man måste antaga att byggnadernas livslängd har varit relativt kortvarig. När byggnaden inte har gått att reparera längre har man låtit den förfalla eller rivit den samt byggt nya hus på en annan del av området. På de hittills utgrävda delarna av detta har påträffats minst fem sådana olika faser. Åtskilliga kvarligger utgrävda. Ingen fas torde för övrigt vara helt utgrävd.

När man väl hade lärt känna terrassgårdens typ på Helgö och vid Darsgårde var det inte svårt att finna åtskilliga andra lokaler, där liknande företeelser fanns. Många ser man nu direkt i anslutning till de registrerade, ej utgrävda gravfälten, andra påträffas i samband med utgrävningarna, ofta överlagrade av gravar. Terrasshuset har blivit en vanlig företeelse i Mälardalen. Tyvärr har många av dem visat sig vara så ofullständigt bevarade att de inte har kunnat ge särskilt mycket vid en utgrävning. Ett av de viktigaste och fullständigaste komplexen påträffades emellertid för ett par år sedan av Monica Modin vid Ensta i Täby. Denna husgrupp är av stor betydelse för den fortsatta diskussionen om byggnadsskick och bebyggelseutformning i Mälardalen och jag får därför överlämna ordet till henne.